

Date: 13th March-2026

INSON RUHIYATI BILAN BOG‘LIQ METAFORIK MODELLAR: INGLIZ VA
O‘ZBEK TILIDAGI EMOTSIONAL BIRLIKLAR ORQALI MILLIY
TAFAKKURNING IFODALANISHI

Muratxodjayeva Feruzaxon Xotamovna

Oriental Universiteti

Tillar-2 kafedrası dotsenti

Atakulova Kamola Ulug‘bekovna

Oriental Universiteti 1- bosqich Magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada inson ruhiyati bilan bog‘liq metaforik modellar ingliz va o‘zbek tillari materiallari asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi emotsional birliklar orqali milliy tafakkurning lingvistik ifodalanish jarayonini o‘rganishdan iborat. Kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan metafora inson tafakkurining konseptual tizimini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida talqin qilinadi. Tadqiqot davomida ingliz va o‘zbek tillaridagi emotsiyalarni ifodalovchi metaforik birliklar tahlil qilinib, ular orqali emotsiyalarni konseptuallashtirish jarayonida umumiy va milliy xususiyatlar mavjudligi aniqlanadi.

Annotation. This article examines metaphorical models related to human psychology based on the materials of the English and Uzbek languages. The main aim of the research is to analyze the linguistic expression of national mentality through emotional units. From the perspective of cognitive linguistics, metaphor is considered an important mechanism that shapes the conceptual system of human thinking. The study analyzes metaphorical units expressing emotions in English and Uzbek and identifies both universal and culture-specific features in the conceptualization of emotions.

Аннотация. В данной статье рассматриваются метафорические модели, связанные с человеческой психикой, на материале английского и узбекского языков. Основной целью исследования является анализ языкового выражения национального мышления через эмоциональные единицы. С точки зрения когнитивной лингвистики метафора рассматривается как важный механизм формирования концептуальной системы мышления. В статье анализируются метафорические единицы, выражающие эмоции в английском и узбекском языках, а также выявляются универсальные и национально-специфические особенности концептуализации эмоций.

Kalit so‘zlar: metafora, metaforik model, emotsional birliklar, konsept, kognitiv tilshunoslik, milliy tafakkur, lingvistik manzara.

Key words: metaphor, metaphorical model, emotional units, concept, cognitive linguistics, national mentality, linguistic world picture.

Ключевые слова: метафора, метафорическая модель, эмоциональные единицы, концепт, когнитивная лингвистика, языковая картина мира.

Date: 13th March-2026

Kirish. Til inson tafakkuri, madaniyati va ruhiy dunyosini aks ettiruvchi muhim ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Inson o'z his-tuyg'ularini va ruhiy kechinmalarini ifodalash jarayonida ko'pincha metaforik birliklardan foydalanadi. Metafora nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki inson tafakkurining muhim kognitiv mexanizmi sifatida ham qaraladi.

Kognitiv tilshunoslikda metafora insonning abstrakt tushunchalarni konkret tajribalar orqali tushuntirish usuli sifatida talqin qilinadi (Lakoff & Johnson, 1980). Shu sababli metaforik modellar inson tafakkuri va dunyoni idrok etish jarayonini aks ettiruvchi konseptual tizim sifatida muhim ahamiyatga ega.

Har bir til o'z xalqining tarixiy tajribasi, madaniyati va mentaliteti bilan bog'liq holda shakllanadi. Shu bois emotsiyalarni ifodalash jarayonida ham turli tillarda o'xshash va farqli metaforik modellar uchraydi. Ingliz va o'zbek tillarida inson ruhiyati bilan bog'liq emotsional birliklarni o'rganish milliy tafakkurning til orqali namoyon bo'lishini tahlil qilishga imkon beradi (Maslova, 2001).

Inson ruhiyati va metaforik modellar inson tafakkurida bir konseptual sohani boshqa konseptual soha orqali tushuntirish jarayonidir. Kognitiv tilshunoslikda bu jarayon manba domeni va maqsad domeni o'rtasidagi munosabat orqali amalga oshadi (Ko'vecses, 2002).

Masalan, emotsiyalar ko'pincha fizik jarayonlar, tabiiy hodisalar yoki inson tanasining qismlari orqali ifodalanadi. Bu jarayon inson tajribasining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi.

Ingliz tilida emotsiyalarni ifodalashda yurak konsepti muhim o'rin egallaydi. Masalan: heartbroken – qattiq qayg'uga tushish, warm-hearted – mehribon inson

cold-hearted – sovuqqon yoki rahmsiz inson. Bu birliklar inson ruhiy holatini yurak orqali metaforik tarzda ifodalaydi. Yurak ko'plab madaniyatlarda emotsiyalar markazi sifatida talqin qilinadi (Ko'vecses, 2002).

O'zbek tilida ham shunga o'xshash metaforik birliklar mavjud: yuragi ezildi, ko'ngli yorishdi, yuragi muzlab ketdi. Bu misollar inson ruhiy kechinmalari tananing ma'lum qismlari orqali tasvirlanishini ko'rsatadi.

Emotsiyalarni ifodalash jarayonida ko'pincha issiqlik, harakat yoki yonish jarayonlari metaforik asos sifatida ishlatiladi. Masalan, g'azab emotsiyasi ko'pincha issiqlik yoki portlash bilan bog'lanadi.

Ingliz tilida: boiling with anger, to explode with rage. Bu birliklar g'azabni qaynash yoki portlash jarayoni bilan metaforik bog'laydi (Lakoff & Johnson, 1980).

O'zbek tilida esa quyidagi iboralar mavjud: ichidan o't chiqdi, g'azabdan yonib ketdi, jahli chiqdi kabi metaforik birliklar ham emotsiyalarni fizik jarayonlar orqali tushuntirishga asoslangan.

Bundan tashqari, quvonch emotsiyasi ko'pincha yorug'lik yoki ko'tarilish bilan ifodalanadi. Masalan: to feel on top of the world, to be filled with joy

O'zbek tilida: ko'ngli tog'dek ko'tarildi, ko'ngli yorishdi kabi misollar inson ruhiy holatlarini ifodalashda metaforik modellar muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Milliy tafakkur va lingvistik manzara e'tibor qaratar ekanmiz til birliklarida aks etgan metaforik modellar xalqning milliy tafakkurini ham ifodalaydi. Lingvistik manzara

Date: 13th March-2026

tushunchasi insonning dunyo haqidagi tasavvurlarining til orqali ifodalanishini anglatadi (Safarov, 2006).

O'zbek tilida ko'ngil tushunchasi insonning ruhiy dunyosini ifodalovchi markaziy konseptlardan biridir. Masalan: ko'ngil og'ridi, ko'ngil qoldi, ko'ngli xira bo'ldi.

Bu birliklar insonning ichki holatini ifodalovchi muhim lingvistik vositalar hisoblanadi. Ingliz tilida esa bu vazifani ko'pincha heart yoki mind tushunchalari bajaradi. Masalan: change one's mind, have a heavy heart bu kabi holat turli xalqlarning emotsiyalarni idrok etishida o'ziga xos konseptual modellar mavjudligini ko'rsatadi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek tillarida inson ruhiyati bilan bog'liq tushunchalar ko'pincha metaforik modellar orqali ifodalanadi. Tilshunoslikda metafora nafaqat badiiy tasvir vositasi, balki inson tafakkuri va dunyoni idrok etish usulini aks ettiruvchi muhim kognitiv mexanizm sifatida qaraladi. Ayniqsa, emotsional birliklar – ya'ni insonning his-tuyg'ulari, ruhiy holati va ichki kechinmalarini ifodalovchi so'z va iboralar – metaforik modellar orqali juda keng va rang-barang tarzda namoyon bo'ladi. Ingliz va o'zbek tillarini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, emotsiyalarni ifodalashda ko'plab metaforik birliklar o'xshash konseptual asosga ega bo'lib, ular inson tafakkurining universal xususiyatlarini aks ettiradi. Ko'plab tillarda his-tuyg'ular ko'pincha harorat, rang, og'irlik, harakat yoki makon bilan bog'liq metaforalar orqali ifodalanadi. Bunday metaforik modellar insonning biologik va psixologik tajribasiga asoslanganligi sababli turli tillarda o'xshash shakllarda uchrashi mumkin. Shu jihatdan qaraganda, ayrim emotsional metaforalar ingliz va o'zbek tillarida umumiy yoki juda yaqin ma'no asosida qo'llanadi. Bu esa insoniyatning umumiy kognitiv tajribasi mavjudligini ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayrim metaforalar milliy madaniyat, tarixiy tajriba, urf-odatlar va xalqning mentaliteti bilan chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Har bir xalq o'zining madaniy qadriyatlari va dunyoqarashiga ko'ra emotsiyalarni turlicha tasvirlaydi va ifodalaydi. Natijada ayrim metaforik birliklar faqat ma'lum til yoki madaniyat doirasida shakllanib, o'sha xalqning o'ziga xos tafakkur tarzini aks ettiradi. Bu holat til va madaniyat o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yaqqol namoyon etadi. Inson ruhiyati bilan bog'liq metaforik birliklar, ayniqsa, milliy tafakkurning til orqali qanday ifodalanishini ko'rsatishda muhim ahamiyatga ega. Til orqali nafaqat fikr, balki xalqning emotsional dunyosi, ruhiy tajribasi va madaniy qadriyatlari ham aks etadi. Shuning uchun ham emotsional metaforalarni o'rganish tilshunoslik bilan bir qatorda madaniyatshunoslik, psixologiya va kognitiv lingvistika uchun ham muhim ilmiy manba hisoblanadi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillaridagi emotsional birliklarni qiyosiy tahlil qilish inson ruhiyati va emotsiyalarni turli madaniyatlarda qanday konseptualashtirilishini chuqurroq anglash imkonini beradi. Bunday tadqiqotlar nafaqat tillar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlashga, balki turli xalqlarning dunyoqarashi, tafakkuri va madaniy xususiyatlarini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi. Natijada, til orqali insonning ruhiy olamini o'rganish imkoniyatlari kengayadi va emotsiyalarni ifodalashning kognitiv hamda madaniy asoslari yanada aniqroq yoritiladi.

Date: 13th March-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
2. Ko'vecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
3. Maslova, V. A. (2001). *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya.
4. Safarov, Sh. (2006). *Kognitiv tilshunoslik*. Toshkent: Fan.
5. Nurmonov, A. (2012). *Tilshunoslik nazariyasi*. Toshkent.
6. Muratxodjayeva, F. X. (2026). INSON RUHIYATINI IFODALOVCHI BIRLIKLARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI. *Latin American journal of education*, 6(1), 204-209.
7. Muratxodjayeva, F. X. (2025). INSON RUHIYATINI AKS ETTIRUVCHI KONSEPTLAR VA ULARNING VOQELANISHI. *Latin American journal of education*, 5(7), 783-788.
8. Xotamovna, M. F. (2025). ENCOURAGING LANGUAGE LEARNERS WITH SELF-STUDY INSTRUCTION IN PSYCHO. *PEDAGOG*, 8(1), 109-112.
9. Muratxodjayeva, F. X. (2025). AYOLLAR OBRAZINING MADANIY VA IJTIMOY TARMOQ LINGVOKULTUROLOGIK ASOSLI TADQIQ ETISH. *Continuing education: international experience, innovation, and transformation*, 1(2), 41-45.
10. Komila, G. (2025). Developing speaking skills: An integrated approach based on cognitive and linguistic competencies. *American Journal of Education and Learning*, 3(3), 1027-1031.
11. Komila, G. (2024). ENHANCING METHODS OF USING ELECTRONIC PLATFORMS FOR DEVELOPING SPEAKING SKILLS. *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING*, 2(5), 1127-1130.

